

O marcador discursivo *vale*: usos ou abusos?

Soraya Domínguez Portela

IES Pazo da Mercé

dominguezportela@edu.xunta.es

Recibido o 09/01/2011. Aceptado o 02/03/2011

The discourse marker *vale*: use or abuse?

Resumo

Nas seguintes páxinas imos achegarnos ó funcionamento de *vale* como marcador discursivo (MD). Para analízalo, utilizamos unha base de datos elaborada a partir dos rexistros que nos forneceron dous corpus galegos: o Tesouro Informático da Lingua Galega (TILG) e o Corpus de Referencia do Galego Actual (Corga).

Para que esta forma do verbo *valer* se desenvolva como MD requírese, alén de que funcione dunha forma allea á propia estrutura sintáctica da oración, unha serie de condicionantes contextuais: o texto debe ser dialogado e o estilo de lingua informal. Ademais, en liña co comportamento propio dos MMDD, pode combinarse con outros elementos externos á oración e prefíre illarse do conxunto da estrutura. Esta definición xenérica non caracteriza por completo o seu funcionamento, xa que a pluralidade dos seus sentidos discursivos vai traer, á vez, consecuencias en aspectos do seu comportamento, tales como a posición que ocupe no discurso ou o regulamento da enunciación interrogativa do MD.

Finalmente, contrastamos os nosos resultados co comportamento descrito por outros autores para os MMDD estranxeiros *OK* da lingua inglesa e *vale* do español. Dende esta posta en común e ó observar os paralelismos evidentes nos seus funcionamentos, defendemos que o MD *vale* en galego experimentou unha ampliación no hábito de uso polos falantes nas dúas últimas décadas derivado dun fenómeno de interferencia pragmática intralingüística, a partir da fórmula inglesa *OK* e a través da súa tradución ó castelán *vale*.

Palabras chave

Vale, marcador discursivo, valores pragmáticos, *OK*, interferencias pragmáticas

Sumario

1. Os marcadores discursivos. 2. Traballo de corpus. 3. Descrición de *vale*. 3.1. Os valores pragmáticos de *vale*. 3.2. Extensión de *vale*. 4. O marcador discursivo inglés *OK*. 5. O marcador discursivo español *vale*. 6. Conclusión.

Abstract

This study looks at how the Galician discourse marker (DM) *vale* works. This was analysed using a data base that was created from the data provided by two Galician corpora: the Tesouro Informático da Lingua Galega (TILG) and the Corpus de Referencia do Galego Actual (Corga).

The development of this form of the verb *valer* into a DM entails, in addition to the requirement that it should work in a way distinct from its own sentence-level syntactic structure, certain contextual factors: the text needs to be in a dialogue format and the style needs to be informal. Moreover, in line with the behaviour of MDs, it may be capable of combining with other sentence-external elements and show a tendency to be isolated from the general structure. This generic definition falls short of a full characterization of its working, since its multiple discourse meanings produces consequences for some aspects of its behaviour, such as its place in discourse and the DM's question pattern.

Finally, our findings are compared with the behaviour described for DMs in two other languages: English *OK* and Spanish *vale*. In the light of these comparisons and clear parallelisms in their behaviour, it will be argued that the Galician DM *vale* has undergone extension in the usage of speakers over the past two decades on account of cross-linguistic pragmatic interference, based on the English formula *OK* and its Castilian translation, *vale*.

Keywords

Vale, discourse marker, pragmatic usage, *O.K.*, pragmatic interferences

Contents

1. Discourse markers. 2. Corpus work. 3. Description of *vale*. 3.1. *Vale*'s pragmatic usages. 4. The English discourse marker *OK*. 5. The Spanish discourse marker *vale*. 6. The extension of *vale*. 7. Conclusion.

1. OS MARCADORES DISCURSIVOS

Os marcadores discursivos (MMDD) son partículas fundamentais á hora de cohesionar o texto (Halliday e Hassan: 1976; Fuentes: 1987; entre outros) e de guiar a interpretación do enunciado (Portolés: 1991). A orixe gramatical deste tipo de elementos é moi diversa: hai MMDD que derivan de adverbios (*ben*), de conxuncións (*pois*), de verbos (*mira*, *vale*) ou de substantivos (*home*). A pesar desta diversidade na orixe gramatical, ó funcionaren como MMDD todos perden as características que lles eran inherentes á súa clase de palabra e pasan a desenvolverse exclusivamente no plano discursivo e dun modo relativamente parello.

A amplitude de elementos que poden ser designados como partículas discursivas e o variado do seu comportamento é tal que se fai difícil propor unha caracterización única de que significa ou implica ser un MD. Incluso o debate aínda se encontra en grande medida na propia designación destas partículas, a cal reflicte ao mesmo tempo diferentes modos de ollalas. A etiqueta que nós escollemos —MMDD— é a que goza de maior éxito nos estudos desta materia, debido en grande medida a ser o termo máis xeral e abarcador (véxase Vázquez: 2003). De todos os xeitos, Martín Zorraquino e Portolés (1999) estableceron unha serie de trazos que describen en grande medida o conxunto dos MMDD, aínda que non se deben tomar como condicionantes dunha definición pechada. Deste modo, estas partículas tenden a ser invariables, a aparecer illadas da liña entoativa do discurso, a non contar cun significado léxico senón que cunha gran multiplicidade de valores pragmáticos e a poder combinarse con outros MMDD ou complementos externos á estrutura. Segundo a partícula que observemos, a aplicación destas liñas de comportamento darase dunha forma singular. Por outra banda, a clasificación deste tipo de elementos tamén é unha tarefa aínda en proceso (destaca no ámbito peninsular a proposta do citado traballo de Martín Zorraquino e Portolés). Esta situación xustifica que o máis habitual sexan investigacións que describan o funcionamento dun ou dun grupo de MMDD. Este é o noso caso.

Finalmente, é importante atender ao feito de que as partículas do discurso son elementos moi susceptibles nunha lingua ás modas sociais de fala e ás interferencias intralingüísticas. Por iso é común que determinados usos moi estendidos en certas épocas estean practicamente esquecidos en datas posteriores —pensemos en expresións das diferentes xergas xuvenís—; ou que haxa un transvasamento entre idiomas de determinados MMDD con éxito social a partir da lingua simbolicamente mellor marcada na comunidade.

2. TRABALLO DE CORPUS

O noso obxectivo nestas páxinas será describir o funcionamento do MD galego *vale*. A elaboración dun corpus de traballo e a súa análise é, por conseguinte, unha ferramenta útil, xa que nos vai fornecer unha descrición empírica do comportamento desta partícula. Deste modo afastámonos da caracterización intuitiva baseada ou na experiencia lingüística da investigadora ou no aproveitamento de fontes bibliográficas que, por outra banda, non existen a respecto deste elemento en lingua galega.

Este tipo de investigación ten, en confronto, unha desvantaxe que debemos atender: os datos que fornecemos veñen condicionados polo propio corpus. Deste xeito é importante que a base de rexistros cubra un abano de posibilidades o máis variado posible de maneira que as conclusións sexan válidas para o funcionamento xeral do elemento que se vai estudar.

Escollemos dous corpus léxicos galegos en grande medida paralelos e que son referenciais para os estudos lingüísticos deste idioma, singularmente polas institucións que os crearon: o Tesouro Informatizado da Lingua Galega (TILG), do Instituto da Lingua Galega; e o Corpus de

Referencia do Galego Actual (Corga), do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.

O TILG está conformado por textos do galego moderno, dende o Soneto de Pedro Bázquez de Neyra de 1612 ata documentos do ano 2002. Hai exemplos de todos os xéneros e rexistros, dende transcricións de gravacións orais (procedentes principalmente de memorias de licenciatura e doutoramento) ata obras ficcionais literarias, prosa científica ou prensa. Conforman este corpus os rexistros extraídos dun total de 1464 obras diferentes.

O Corga tamén está conformado por textos do galego actual de moi diversa orixe: xornais, revistas, ensaios, novelas, relatos curtos e teatro; obras que cobren áreas temáticas tan diversas como economía, política, cultura, ciencias sociais, tecnoloxía, ficción, deportes, turismo, inauguracións, etc. A diferenza co TILG encóntrase en dous puntos: por unha banda, non recolle fontes explicitamente orais e, pola outra, os textos que comprende están todos publicados a partir de 1975 e chegan ata o ano 2009. Para este corpus procesaron case 1000 fontes diferentes, das que extraeron 25 millóns de formas consultables.

Unha vez baleirados estes dous corpus, rexistramos no TILG un total de 154 construcións en que *vale* xorde como MMDD e 493 en igual situación no Corga; é dicir, o noso corpus de traballo está conformado por un total de 647 exemplos de *vale* como MD.

A través desta base de datos analizamos o valor pragmático da partícula, a súa posición a respecto da estrutura que afecta, as súas necesidades de corte da liña entoativa, o estilo de lingua do discurso, o tipo de obra en que xorde, a súa capacidade combinatoria con outros MMDD ou complementos externos e se funciona como un elemento enunciativo, exclamativo ou interrogativo. A partir da información que nos forneceu este corpus propio, caracterizamos o MD *vale*.

3. DESCRICIÓN DE VALE

Vale é un MD invariable derivado do verbo *valer* na súa forma imperativa de P2. O modo da orde, isto é, o imperativo, é unha das fórmulas máis habituais baixo a que un verbo se fosiliza para desenvolverse como partícula do discurso —pénsese nos MMDD *olla*, *mira*, *oe*, etc. A razón encóntrase en que o imperativo é o modo verbal que trae consigo intrinsecamente a necesidade de interacción co outro; a partir desa situación é extrapolable o seu uso como elemento exclusivamente de relación co interlocutor/a e o seu progresivo baleirado semántico. Isto é, enténdese dende este punto o alcance para algúns verbos da función discursiva, singularmente cando o MD actúa na conversa.

O uso de *vale* como MD é recente —no noso corpus non xorde ningún exemplo anterior á década dos 60 do século pasado— e vén marcado por unha serie de condicionantes contextuais. *Vale* é un MD conversacional (Martín Zorraquino e Portolés: 1999), isto é, utilízase exclusivamente en estruturas dialogadas, sexan estas con dous ou máis interlocutores explícitos, sexan supostos conversacionais da voz narradora co seu público ou dun personaxe con outros non presentes. Este tipo de estratexia repítese especialmente nas linguaxes xornalística e ensaística. Formúlase un diálogo ficticio co lector, ó introducir unha corrección ou hipótese que esperablemente el daría, pero formulada e aceptada, en menor ou maior medida, polo mesmo emisor.

- ¿que función social ten o teatro aí?, porque se di que o teatro ten que facer algo, *vale*, ¿que?, exactamente ¿que? (Teatro do Noroeste: 1997).

- Oio dicir que a traxedia conduce á piedade a través do terror; *vale*. Pero en que consiste esa tal piedade? (Sampedro: 2006)

En definitiva, estamos ante unha estrutura dialogada suposta que permite o uso deste MD. A finalidade é crear unha proximidade coa receptora que está, por natureza, ausente e rebaixar a formalidade do texto. Esta última consecuencia interlígase co feito de que *vale* se caracteriza como unha marca de coloquialidade. No noso corpus de traballo xorde case en exclusiva neste tipo de lingua (97% dos rexistros), e cando aparece nun texto de ámbito máis formal, a súa presenza relaxa, como xa indicamos, a dita formalidade e favorece a empatía co receptor. Ademais, unha última proba de como o estilo de lingua é un condicionante para o uso de *vale* encontrámola no tipo de documentos en que recollemos este elemento pragmático. Se observamos a táboa que segue, encontráremos que en ningún caso xurdiu *vale* en textos formais encaixables na prosa científica¹, que si inclúen os dous corpus de referencia do noso traballo.

Tipo de obra	TILG	Corga
oral	7%	-
obra ficción	89,4%	73%
teatro	1,2%	19%
ensaio	1,2%	1%
prensa	1,2%	7%

Táboa1. Tipo de obra

O MD *vale* reflicte en grande medida o funcionamento prototípico destas partículas en dous aspectos fundamentais: as súas capacidades combinatorias con outros elementos discursivos ou externos á oración e o seu illamento da liña entoativa do discurso.

No 69% dos rexistros *vale* é o único MD da estrutura. Por conseguinte, a acumulación con diferentes MMDD ou con outros elementos periféricos da construción é bastante habitual. As combinatorias que rexistramos no noso corpus poden ser:

- Acumulacións de MMDD que teñen un mesmo valor e funcionan como reforzos comunicativos no mesmo sentido: *vale, vale; xa, vale; vale, ben; vale, OK; vale, veña; vale, moi ben; vale, está ben; está ben, vale...*

- Ten que ser do Oeste, ¿ou onde carallo está Galicia? —*Xa. Vale*. Nin unha palabra máis. (Reigosa: 2001).
- *Xa está: "Castelao connosco pra sempre". Vale. Ben*. Pois heillo comunicar ao noso galeguista profesional, ao insigne Ramón Pineiro, que a frase vai figurar como feita por el (Riveiro Loureiro: 1985).
- Raquel: ¡Aaaaah! Mirna: ¡Joder! Inés: *Vale, vale, tranquila, OK, Ok*. Non pasa nada. (Prieto Roca: 2005).
- E veña, nada, que do que sexa xa te chamamos. —*Xa, xa... Vale, veña...* Din que de todo aprende un, e nós, xerentes espelidos, sacamos unha boa lección a tempo disto (Feijoo Barreiro: 2005).

O mesmo tipo de concorrencia encontrámolo con partículas afirmativas que, sen seren MMDD, indican tamén aceptación: *vale, si; si, vale; vale, por suposto; vale, de acordo...*

- *Vale, si*, fun eu pero porque me ensarillaron (Ruibal: 2006).

¹ *Narrativa científica* é a etiqueta escollida tanto no TILG coma no Corga á hora de describir un dos subtipos das súas fontes.

- Acumulación de MMDD con diferente valor, por conseguinte, modalizan ou organizan o discurso dunha forma diferente; o común é que con *vale* se indique o peche dun asunto, mentres que co outro MD se abra un novo.

- Se queres podes deixa-la chaqueta no armario. Hai perchas de abondo. —*Vale*. A ver, faime un sitiño (Borrazás: 1991).
- ¿Estalos a mirar diante? *Vale, pois* agora tenta metelos a todos na corte dun cabalo (Feijoo Barreiro: 2005).

Neste apartado podemos incluír o encontro de *vale* cun vocativo, elemento externo por natureza. Case na maioría dos casos a voz de chamada colócase despois do MD e non comparten liña entoativa. A presenza do Vº pode reforzar, en grande medida, o ton de enfado ou de ironía da intención comunicativa transmitida con *vale*.

- —Mira, é que agora non podo atenderte. Teño que meter unhas cuñas. —*Vale Help*, unhas cuñas, non me vaciles, he, he. Estaba claro que tocaba Hoxe, indiferencia. —Mira, Sam, o de Help acabaou, ¿sabes? (Rivas: 1993).

- MMDD compostos nos que *vale* é un dos elementos. *Vale xa, vale logo* ou *e vale e tal* empréganse para pechar un asunto.

- Non te preocupes, Candia. Coñezo a situación. —*Vale xa, ¿non?* ¿Tela tomada comigo, ti, ou que? (Lourenzo González: 1995).
- Agora non, Gándara, que se me fai tarde. *Vale logo, xa* falaremos diso mañá. *Vale*. Esperámoste, ¿eh?, non vaia ocorrerseche faltar (Martínez Oca: 1995).
- —Non non, que más da. Bebo o leite e como o pan así, *e vale e tal* (López Valledor: 1999).

Mentres, *pois vale* utilízase para indicar unha aceptación, pero cun matiz de desinterese ou de falsa resignación; este é un sentido que, como veremos, *vale* indica por si só, pero nos que os tons referidos se intensifican coa presenza de *pois*.

- Se vostede quere facerlle caso á mensaxe, *pois vale* (Giráldez: 2000).

Finalmente rexistramos dúas construcións compostas afastadas das anteriores, xa que a súa consideración como MMDD é difícil. Como xa se indicou, *vale* é un MD de orixe verbal. A súa orixe gramatical explica certos usos fosilizados que nos sitúan nun nivel intermedio entre o elemento pragmático e o verbo. Estamos a nos referir ás expresións *vale Deus (que)*

- *Vale Deus que* a corredoira non pasa por ningún camposanto (Iglesias: 1999).

ou *vale que*

- *Vale que* eu sexa frioleira e que as ditosas estufas novas de aceite consuman moito, pero é que isto nin nunha multicopista! (Castaño: 2005).

en que o construto é fixo, pero o verbo fosilizado aparece acompañado de complementos legados do seu pasado verbal. Este tipo de construcións ponte son os únicos casos en que non tendo *vale* un funcionamento na oración a súa presenza non significa un corte na cadea

entoativa. Isto xustifica a consideración destas construcións como combinatorias fosilizadas, mais aínda non absolutamente independentes da estrutura sintáctica que acompañan e, polo tanto, non poden ser situadas na caixa de MD. E é que *vale*, ó funcionar como MD, sempre esixe o seu illamento da construción oracional, sexa el só ou xuntamente con aqueles outros MMDD cos que aparece combinado.

En conclusión, *vale* é un MD conversacional, propio da coloquialidade, que se illa da estrutura oracional e permite a súa combinatoria con outros MMDD ou partículas externas, sexan estas sinónimas ou con significados diferentes. Esta é a descrición xenérica de *vale*, pero con ela non definimos plenamente o seu funcionamento. Réstanos tratar os seus valores pragmáticos e os condicionantes de comportamento que traen consigo cada un deles.

3.1. Os valores pragmáticos de *vale*

Como xa se indicou, os MMDD presentan dúas grandes funcións: guiar a interpretación do discurso ou cohesionalo. No primeiro dos casos o seu labor é transmitir a intención comunicativa do emisor; no segundo, o MD adoita empregarse como unha estratexia fundamental para organizar internamente o discurso propio ou a respecto do alleo. Estes non teñen que ser usos necesariamente excluíntes; aínda que hai autores que defenden un funcionamento estanco que opón os elementos que conectan o discurso fronte aos que marcan modalidade discursiva e aos que organizan o texto (Cortés: 2000), nós imos defender que non hai unha liña exclusivista. Un mesmo MD pode desenvolverse como unha estratexia ora para organizar ou cohesionar o texto ora como un marcador de modalidade (véxase o significado deste concepto en Zorraquino: 1994). *Vale* é un bo exemplo: presenta valores que se poden adscribir a cada un destes usos. Como guía da interpretación do discurso, focaliza ou acepta de diferentes modos a información dada polo outro ou formulada pola propia emisora. Situado no papel de cohesionador, pode iniciar a acción ou pechala, dunha forma absoluta ou para interromper a intervención do outro e así dárle comezo á propia. Isto é, o MD *vale* é unha partícula discursiva plural; neste traballo delimitamos un total de 7 sentidos, varios dos cales, á vez, contan con concrecións diversas.

Valor do MD		Porcentaxe de uso
aceptar	proposta	16,5%
	hipótese	10,5%
	petición	6,5%
	corrección	6%
	postura	4,5%
	resposta	2%
	feito ou actuación	1%
	total	47%
reforzo	de proposta	11%
	de petición	6%
	de afirmación	3%
	total	20%
cortar intervención do outro		12%
pechar	asunto	7%
	conversa	3%
	total	10%
marca de comprensión do dito		9%
pausa para pensar a resposta		1,5%
ánimo para o comezo dun xogo		0,5%

Táboa 2. Valores de *vale*

3.1.1. Marca de aceptación

Este é o sentido primeiro do MD *vale*, xa que no noso corpus representa o 47% do total dos rexistros. A aceptación adoita ser dunha proposta formulada polo outro

- —Ben. Primeiro imos comer e logo xa veremos, que o día é ben longo. —*Vale*. Pero antes lémbreme que teño que falar con Inés (Araguas: 2001).

ou polo propio emisor, aínda que se marca con *vale* como igualmente allea.

- A min se me din: ¿queres liarte cun tío? *Vale*, moi ben, estás catro noites con el e enlíaste, pero non máis, é imposible (Heinze: 1985).

A mesma dobre natureza, isto é, a aceptación dunha afirmación formulada polo interlocutor ou polo emisor, encontrámola cando se dá por válida unha hipótese,

- A morte do pai e da irmá eran feitos públicos da súa vida. Ao incluír na conta dúas persoas e non tres, a excluída ten de ser forzosamente Francine. —*Vale*, Descartes non era un papá modelo (Moure: 2006).
- A historia é unha disciplina científica, *vale*, mais parece que para os pobos débiles ten que ser máis “científica” que para os outros (Toro: 1996).

unha corrección,

- Amedio: Eh, alto aí! Lémbroche que fuches ti o que me pediches de ficar. Ernesto: *Vale*, ten razón... Pero... pode irse se quere... (Pazó: 2006).
- Probablemente é Groucho Marx e segue vivo. Si, *vale*, quizáis non sexa o propio Julius Marx, máis coñecido por Groucho, o que ali estea (Blanco: 2002).

ou un feito.

- Mirei como entrabas no Martin Lauer, pero logo faltaches á nosa cita. ¿Onde está o diadema? —Si, *vale*. Entrei no mercante, de acordo. Pero foime imposible dar o cambiazo (Jauguerizar: 2005).
- Que me gustaba unha, pois *vale*, eu á miña historia e ninguén se metía (Costas: 2000).

Estas dúas posibilidades esixen unha diferente colocación do MD. Se a información que se acepta é presentada polo interlocutor, *vale* iniciará a intervención do emisor ou, en menor medida, seguirá outro MD ou complemento externo da estrutura. Pola contra, se é o propio emisor quen a formula —sexa por primeira vez, sexa repetindo o dito polo outro—, *vale* pechará a idea exposta, isto é, sitúase no final da oración.

Nos restantes tipos de aceptación —dunha postura concreta,

- —Xa, pero nós sabemos que a eses dous camándulas que mandou, “Gatillo rabuñoso” encargoulles uns traxes moda eterna deses que non levan sisas. —*Vale*, si, pero a nós o fulano non nos dixo que volvesemos ó labor (Novo: 1997).

dunha petición,

- Lourdes: Dáme outra galleta, hostia, e deixa de releal! (Dándolla) Maruxa: *Vale*, toma, pero nin unha soa máis (Alonso: 2006).

ou dunha resposta—,

- —Pero eu tamén, ¿non? —¡Claro! —*Vale*, segue (Borrazás: 1991).

sempre se toma como referencia o dito ou feito polo outro. Por conseguinte, sempre inicia *vale* a construción, ou segue outro MD ou complemento externo.

De todos os xeitos, independentemente de cal sexa o elemento acatado, co uso de *vale* pódese transmitir sempre un matiz comunicativo concreto de dobre natureza: ou a busca de conciliación co outro

- ¡Vasme volver tolo con tanta historia e tanta gaita! —*Vale*, home, xa calo (Novo: 1997).

ou cargar a aceptación cun ton de falsidade, irónico.

- —Cando se está en guerra —dicía o outro—, non hai que pór reparos a ningún aliado. Eles queren quedar de heroes, *vale*. Nós utilizámoslos (Queizán: 2000).

Quérese dicir, coa presenza de *vale* é pouco común —aínda que posible— que se transmita exclusivamente un acatamento neutro de algo,

- ¿cando ides chegar? —non o sei, xa te chamarei cando esteamos aí —*vale*, comezarei preparalo todo —ben, adeus —adeus (Jaureguizar: 1995).

senón que o habitual é que esa aceptación traia consigo unha información comunicativa extra.

3.1.2. Marca de reforzo

Con *vale* pódese enfatizar o que foi exposto polo emisor, sexa isto unha proposta,

- (1) Nada de valentías, imos levarnos ben, ¿*vale*, señora? (Ruibal: 2006).

unha petición

- (2) Pero non tardes moito, ¿*vale*? (Pena: 1991).

ou unha afirmación sen máis.

- (3) Non veño de bo humor, ¿*vale*? (Jaureguizar: 2001).

É dicir, co uso deste MD focalízase o dito na busca de crear un efecto sobre o outro, mais non sempre é o mesmo o que se procura. Con *vale* o reforzo pode ir en tres direccións. Quérese sobresaír esa información sobre o resto do discurso porque se considera importante (véxase o exemplo 3); ou directamente indiscutible e por iso se usa un ton ameazante ou de aviso (véxase o exemplo 1); mentres que noutros casos a intención comunicativa é xustamente a inversa ó dominar o ton amigable, conciliador, por procurar ser agradable co outro ou porque se pretende diminuír a intensidade da conversa e por iso se emprega *vale* como estratexia de atenuación (véxase o sentido e funcionamento deste valor pragmático en Briz: 2002) que marca o exposto como unha busca de cordialidade entre os interlocutores (véxase o exemplo 2).

Como marca de reforzo, *vale* sempre pecha a construción. A atención do receptor podemos (tentar) captala antes de dar a información ou marcando esta como crucial. No caso de *vale* a estratexia é a segunda. Isto xustifica que o MD nestes contextos sexa sempre unha partícula interrogativa. Ó funcionar como un instrumento focalizador, pero situado despois do que se quere destacar, é evidente que se debe usar unha entoación que rompa co discurso dunha forma absoluta e que faga reaccionar o interlocutor. Só nun exemplo do noso corpus encontramos un *vale* non interrogativo e usado con esta finalidade pragmática de énfase:

- Deixame dormir, *vale* —rosinou o marido (Ferreiro: 1972).

Neste caso a ausencia de interrogación enténdese como unha marca de orde, imperativa, que fai máis violenta a expresión. Estes contextos comunicativos son sempre os menos, xa que as regras básicas da conversa e da sociabilidade en xeral, tenden sempre a tentar diluír en diferente grao o malestar ou a violencia que poida haber entre os participantes do diálogo. Isto no caso do galego faise evidente a través do amplo uso da retransa. Polo tanto, unha afirmación tan cortante é pouco común, o que explica que no noso corpus só xurdira nunha única construción.

3.1.3. Cortar a intervención do outro

Como organizador do discurso, *vale* úsase para pechar un asunto tratado —ou directamente a conversa—, ou para cortar a intervención do outro e introducir así a propia dunha forma máis ou menos violenta. A razón desta interrupción é de diversa natureza e vai depender do ton que se use. Nuns casos débese a que a información dada pola interlocutora xa foi suficiente para que a emisora entenda a que se está a refirir, polo tanto, o corte tenta aforrarlle esforzo innecesario á outra;

- Ceferino: Hai a hostia de países que non chegan ós 200 mil quilómetros. Albania, 29 mil, Austria, 84, Bélxica, 31, Bulgaria, 111, Costa Rica, 51, Cuba, 115, Checoslovaquia, 128, Islandia 103, Nicaragua, 130, Países Baixos, 41, Portugal, 92, ¡Galicia, 29 mil quilómetros! Aurelio: *Vale, vale, ¿e que me queres demostrar con iso?* (Cid Cabido: 1993).

noutros casos o ton cortante ou de enfado escenifica que o exposto polo interlocutor se considera molesto ou inoportuno, de maneira que se obstaculiza a súa intervención;

- ¡Pola noite non se lle poden ver os ollos! Bip —*Vale*, Toño, pero hoxe non estou para esas cousas, que hai que chegar á Gudiña a tempo (Alonso: 1992).

finalmente, *vale* emprégase como instrumento que corte a violencia da exposición do interlocutor ó interrompelo e darlle a oportunidade de que se tranquilice.

- —Xa as farás ti. Se queres practicar fotografía paga unha modelo que te ature. —*Vale, vale*. Xa pasou. Non te quixen molestar, perdóame, anda (Toro: 1993).

Este último uso ten unha variante irónica, na que se mantén a tensión na conversa, xa que o ton empregado é en realidade falsamente conciliador.

- ¡Eu fun obreiro industrial, non te enganes comigo! —*Vale, home, vale*, xa dixeches a grande palabra. Anda (Cabana: 1994).

Independentemente do matiz ou da causa do corte da intervención allea, a posición do MD é sempre inicial. Neste caso, *vale* pode focalizarse a través dunha exclamación.

- —Exactamente. Incluso no ámbito dos personaxes... —Si, ¡*vale, vale!* Segue (Borrazás: 1991).

Así como a interrogación marca *vale* cuns sentidos moi concretos, fundamentalmente como estratexia de reforzo dunha idea, non acontece o mesmo coa exclamación. No 8% dos rexistros do noso corpus *vale* constitúe unha unidade exclamativa. Esta non trae consigo unha limitación tan marcada de sentidos: agás coa idea de reforzo e de pausa, *vale* pode aparecer con este tipo de enunciación en calquera caso. Polo tanto, simulan ser as necesidades contextuais, máis cós valores, os que requiren desta entoación.

3.1.4. Pechar un asunto ou a conversa

Á hora de organizar o discurso, *vale* é unha ferramenta útil para pechar un asunto

- Eu cheguei a esta conclusión por min mesmo, tras moitas voltas ao chou. Se o teu camiño tamén é este, seguro que o atopas a través da túa propia experiencia. E *vale*, que xa estou largando como o Padre e como Alúa, que non semellan en nada e o seu discurso é cuspidiño (González: 1995).

ou incluso a conversa e introducir, se se quere, despois a despedida final.

- (1) Federico: Pois non, non sabía que Alberte fose o decano... Ben, si, farei o que poida!... *Vale, vale*, un bico para ti e para o cativo... Adeus! (Colga o auricular) (Alonso: 2006).

Con este uso, o MD tende a iniciar a intervención; pola contra, se a conclúe, o ton empregado é sempre brusco e violento cara ó dito polo outro.

- —¿Eí hai un, verdá? —Si, hai un, si, un cu e un coño, *vale* (López Valledor: 1999).

Non é común que este matiz desafiante se empregue para pechar a conversa, xa que sería cargar a situación comunicativa cunha tensión final excesiva. Domina a busca de cordialidade co uso de *vale*; o propio feito de dar por finalizado un asunto ou un diálogo é unha situación incómoda de seu, por iso se procura suavizar a situación cun ton amigable ou conciliador (véxase o exemplo 1).

Finalmente, como xa indicamos ó falar das posibilidades combinatorias de *vale*, con esta función xorden catro dos seus construtos compostos. O comportamento de todos eles é parello ó descrito para o funcionamento do MD simple; só o caso de *e vale e tal* diverxe nun aspecto. A pesar de non dominar un ton cortante e violento, pecha a intervención, fronte o que é a norma. Isto débese a que estamos ante un combinado aberto semanticamente no que a segunda parte —*e tal*— elide unha información máis concreta que *vale* introduciría.

3.1.5. Marca de comprensión

Encontrámonos agora nunha función pragmática ponte entre o organizador e a transmisión da intención comunicativa. Está estreitamente relacionada coa idea de aceptación dunha información dada, pero co engadido de que ó afirmar que se entendeu o dito permítese que o acto comunicativo siga desenvolvéndose. Polo tanto, situámonos, á vez, próximos do uso de *vale* como ferramenta de corte da intervención, pero aquí non se bloquea a exposición do interlo-

cutor, senón que se deixa que se desenvolva plenamente. Ademais, favorece que prosiga o seu discurso, se o que se fai é confirmar que se entendeu o que leva exposto;

- Coidar un pouco a seguridade. isto non é un xogo —si, si. *vale, vale*. non son xordo. xa me decatei —ben —Aintzane retomou (Jaureguizar: 1995).

ou que o inicie, se o que se busca é a confirmación de que comprendeu o dito ata o momento.

- -Pois perfecto —dixo a mestra vendo como Luís asentía. Entón xa veño eu despois para falar co señor Luís e dígoche como facedes. *¿Vale?* (Quiroga: 2002).

Neste segundo caso, o MD sitúase en posición final e pode ser interrogativo, tal e como cando indica un reforzo da información dada. Ó quererse comprobar que o outro entendeu a información refórzase a idea exposta, polo que estes dous valores pragmáticos aparecen estreitamente vencellados.

3.1.6. Pausa para pensar a resposta

O falante conta con diferentes instrumentos para conseguir tempo á hora de organizar as súas ideas e presentalas: interxeccións do tipo *eh...*, ou MMDD como *ben*, *pois* ou *vale* son algunhas.

Vale enche un oco temporal que o emisor precisa para pensar a resposta que quere ofrecer, por conseguinte, sempre inicia a intervención.

- Se fai o favor, dígame como se chaman as pezas; {S} —*Vale*. Est' é unha cachucha (Sánchez Rodríguez: 1983).

3.1.7. Ánimo para comezo dun xogo

Este é un valor marcado polo contexto comunicativo e o tecnolecto propio dos xogos infantís. É unha fórmula fosilizada co que se dá inicio a partida ou xogo. Sitúase, tal e como *vale que* ou *vale deus que*, nun estadio ponte entre o comportamento de MD e o propiamente verbal, como fórmula fixa de expresión.

- No Escondite, por unha sorte de refenda rítmica, queda unha soia que ten que buscar ás compañeiras, cando dicen: ¡*Vale!*!. Namentras a que quedou persigue ás outras, elas (Taboada Chevite: 1972).

3.2. Extensión de *vale*

O MD *vale* non tivo sempre o mesmo uso na historia recente da lingua galega. Se observamos os datos da nosa base, encontrámonos con que, tanto no Corga coma no TILG, a gran maioría dos rexistros se encaixan a partir dos anos 90 (superan o 80% dos rexistros nos dous casos). En realidade, ata finais dos anos 60 non encontramos ningún exemplo de *vale* como MD. Só a construción *vale Deus* xorde antes desta data.

- No mundo aches non son nada e nada valen comparados co qu'é e vale Dios (García Romero: 1929).

Ademais, só adquire todos os valores que lle adscribimos a partir da década dos 80. Por conseguinte, debemos concluír que o uso deste MD coa extensión e a variedade de funcións que lle coñecemos na actualidade é un feito recente. Debemos entón preguntarnos se responde a un proceso interno da lingua ou a unha interferencia intralingüística.

4. O MARCADOR DISCURSIVO INGLÉS *OK*

Un dos MMDD máis globalizados é o inglés *OK*. A súa orixe é moi discutida e aínda non se determinou unha explicación pechada sobre ela que convenza a maioría da comunidade investigadora —véxase, por exemplo, a diversidade de posibilidades que recolle o *Oxford Dictionary of English* (Soanes e Stevenson: 2003). Independentemente do descoñecemento dos seus inicios, esta partícula nada no século XIX estendeuse amplamente no XX non só na lingua inglesa —a partir da variante norteamericana—, senón ó longo dos diferentes idiomas europeos. Aínda sendo así dun modo xeral, a intensidade deste é diferente segundo a lingua —mentres nos corpus galegos, tanto no TILG coma no CORGA, o número de rexistros en que xorde *OK* con valor discursivo é de 8, no *Corpus do Português* (<www.corpusdoportugues.org>) aparece un total de 40 exemplos— e incluso a época histórica —segundo os corpus galegos, é unha fórmula máis empregada na segunda metade dos anos 80 e primeira dos 90, a través da xerga xuvenil moitas veces incluído en frases feitas coma *ok makey*.

O interese de *OK* para o noso traballo encóntrase nos paralelismos que presenta co MD galego *vale*. A partícula inglesa é tamén un MD conversacional propio da coloquialidade que presenta unha ampla gama de usos. Para achegármonos ós valores de *OK* utilizamos parte da bibliografía que hai sobre o asunto: empregamos fundamentalmente os traballos de Sherri L. Condon (1986, 2001, 2003), Wayne Beach (1993) e Lindsay Clandfield (2008²). Nestes estudos non etiquetaron dun mesmo modo os usos de *OK* nin tampouco coinciden coas fórmulas que presentamos para *vale*, pero consideramos que son facilmente equiparables. Deste modo, *OK* cobre as mesmas dimensións básicas que lle adscribimos ó MD galego: utilízase para indicar unha aceptación ou acordo;

- Shall we open some more wine? *Ok* (Clandfield: 2008).

para reforzar o exposto, dunha forma positiva ou negativa —normalmente dun modo ameazante;

- I'll bring in the next course, *ok*? (Clandfield: 2008).
- We just don't want to hear your opinion, *OK*? (Clandfield: 2008).

para pechar o asunto que se está a tratar ou directamente a conversa;

- *ok* then we could walk down scenic uh tourist district you know and go and sightsee in the French Quarter area (Condon: 2000).

e para marcar que se comprendeu o dito polo outro (valor recollido por Bellés Fortuño: 2006) ou polo emisor.

- Is everyone listening? *OK*, I just wanted to say how nice it is to see you again. I know it's been a long time since I've been home for Christmas ... (Condon: 2000).

Pola contra, non recollemos ningún exemplo nin descrición parella ás posibilidades que observamos de *vale* para facer unha pausa antes de dar unha resposta ou para cortar a intervención allea. Ademais, *OK* aparece no discurso habitualmente substantivado —cos significados 'permiso, concesión'.

² Clandfield, Lindsay (2008): "Six uses of ok" en *Six Things*. <<http://sixthings.net/2008/12/20/six-uses-of-ok/>>.

- He's got the *okay* to go ahead with his project (Clandfiel: 2008)

'algo está ben',

- Is the turkey *ok*? Not too dry, I mean (Clandfiel: 2008).

'algo é acceptable'

- The doctor said it was *ok* for me to have a drink this Christmas, so yes please I'll have a singles malt (Clandfiel: 2008).

ou 'algo é relativamente acceptable'—,

- The film was *ok* but certainly nothing special. (Clandfiel: 2008).

posibilidade totalmente allea ó MD galego *vale*. Os significados que lle son propios a *OK* con función substantiva están estreitamente relacionados cos seus valores pragmáticos como MD, polo que semanticamente non refiren dimensións novas.

En definitiva, *OK* é un MD conversacional propio da informalidade de relativa recente instauración e extensión no idioma inglés a partir da variante norteamericana, para o que as súas funcións básicas se sitúan nun claro paralelismo funcional co MD galego *vale*. A gran diferenza entre os dous MMDD encóntrase en que o elemento inglés tivo dende a década dos 80 unha exitosa extensión polo conxunto das linguas europeas a partir da globalización dos hábitos e marcas sociais do seu territorio orixinal, fundamentalmente a través da xerga xuvenil e do ámbito informal fortemente influenciábel polos produtos de consumo cultural de masas importados de Estados Unidos.

5. O MD ESPAÑOL VALE

En 1976 Lázaro Carreter testemuñou a forte expansión dende finais dos 60 do MD *vale* no español falado (esta información aparece nun artigo recompilado en Lázaro Carreter: 1997). Resaltaba o abuso desta partícula en detrimento doutras fórmulas sinónimas, só xustificable a súa aceptación pola RAE no feito de formularse como o único freo do anglicismo *OK*. En realidade, non hai tal pexa á entrada do anglicismo, senón que se lle abre a porta a través da potenciación de uso da partícula que se correspondería á súa tradución e coa que comparte a maioría dos valores. Desta maneira, encontramos que *vale* en español é tamén un MD conversacional, especialmente usado nos ámbitos informais (Fuentes: 1987) e cuns paralelismos evidentes nos usos coa partícula anglosaxona.

En Martín Zorraquino e Portolés (1999) defínese como un MD de modalidade deóntica, por reflectir as actitudes do falante relacionadas coa expresión da vontade. Se facemos un repaso pola bibliografía que atende esta partícula, encontrámonos novamente cunha descrición moi parella coa que demos para *vale* en lingua galega e coa que se dá de *OK* en inglés. Deste modo o MD español indica aceptación —podendo esta adquirir un sentido irónico ou estar referida sobre algo que o propio emisor formula (Fuentes: 2009)—, corte da intervención do outro e peche de asunto ou de conversa (Cestero Mancera: 2008). Reforzando a idea exposta —sexa unha proposta, petición, etc— non apareceu recollido en ningunha das obras consultadas, pero, pola contra, encóntranse abundantes exemplos con este valor no *Corpus del Español*, con sede na rede (<<http://www.corpusdelespanol.org>>).

- Venga, pues a las siete y media bajo al portal y te espero. ¿Vale?³

Finalmente, valores máis específicos e periféricos no uso como son ‘marca de comprensión do dito’, ‘pausa para pensar unha resposta’ ou ‘ánimo para o comezo dun xogo’ que presenta o MD galego non foron recollidos para o español⁴.

6. CONCLUSIÓN

No idioma galego, *vale* é un MD derivado da forma imperativa do verbo *valer*. A partir deste modo verbal, o cal se basea na interacción entre os participantes do acto comunicativo, enténdese o seu desenvolvemento como partícula discursiva conversacional. Tamén os valores que adquire o MD son facilmente extrapolables a partir do corpo semántico do verbo, en particular da acepción ‘ser válido algo’ (García e González: 1997).

Esta partícula do discurso defínese como un elemento conversacional, propio da coloquialidade, que se illa da estrutura oracional, que permite a súa combinatoria con outros MMDD ou partículas externas, sexan estas sinónimas ou con significados diferentes; e que circunscribe o seu funcionamento no discurso a dous ámbitos: por un lado, o seu uso como partícula de aceptación ou reforzo dunha idea e, polo outro, como instrumento que artella o discurso propio internamente ou a respecto do interlocutor. Como artellador, é unha estratexia atenuante para cortar a intervención do outro, para pechar o acto comunicativo, para introducir unha pausa que reorganice o discurso propio ou, en menor medida, para dar comezo a un xogo.

Os sete usos que delimitamos están estreitamente relacionados entre eles, podendo observalos como un continuum dende o seu funcionamento como modalizador ata como organizador ou conector do acto discursivo. Por conseguinte, defendemos que todos eles lle son propios a esta partícula galega, de maneira que definimos este MD como un elemento que se encadra na lóxica sistémica do noso idioma. Mais non mantemos a mesma postura se o que se observa é a recente extensión de uso polos falantes do MD *vale*.

Este MD concorre con outros elementos pragmáticos parellos nos valores e no contexto de uso: *(xa) está ben, está moi ben, xa está, ben, xa* son as formas coas que mantén un maior paralelismo no seu comportamento no discurso. Pero a concorrencia está claramente desequilibrada a favor de *vale*, singularmente a partir dos anos 90. Por exemplo, se revisamos o número de rexistros do MD *está ben* no TILG, encontramos que o 70% dos casos xorden antes desta década, de maneira que a partir de 1990 só aparecen 17 casos de *está ben* como MD; pola contra, con *vale* supéranse os 100 exemplos no mesmo período temporal. Polo tanto, é necesario buscar unha explicación a este cambio lingüístico.

Na mesma época e ata a actualidade, o seu correspondente discursivo español co que coincide na forma, viviu e vive o mesmo proceso de ampliación no uso habitual dos falantes en detrimento doutras formas propias; e, no referido ó MD inglés OK, este experimentou unha forte expansión non só no seu idioma, senón que tamén noutras linguas do mundo occidental, as cales están fortemente influenciadas polos modelos de comportamento e hábitos sociais americanos. Estes tres procesos coetáneos non nos parecen simples coincidencias, senón que pensamos que están estreitamente relacionados. É dicir, defendemos que estamos ante un caso de interferencia lingüística, non pola función pragmática senón polo aumento de uso do MD.

³ <http://www.corpusdelespanol.org>. [20/12/2010]

⁴ Non xorde ningún exemplo no *Corpus de Referencia del Español Actual*, o cal ten unha bagaxe amplísima e se pode considerar unha peneira eficaz desa lingua. [20/12/2010]

As partículas discursivas son moi influenciadas a modas lingüísticas, e boa parte destas nas últimas décadas veñen do ámbito anglosaxón. Especialmente sensibles a esta influencia son as camadas máis novas que na actualidade funcionan en grande medida como modelo de conduta para o conxunto da comunidade (Valle Edenio: 1986). A partir de aí, é facilmente defendible que a extensión de uso de *vale* en galego responda a un proceso de asimilación do MD OK inglés a través da súa forma correspondente no español, quérese dicir, de *vale*. Isto fai que autores como Freixeiro Mato (2003) describan este MD como un calco do español. Nós defendemos unha outra postura. No que se refire ó funcionamento pragmático e ós valores que *vale* desenvolve baixo o rol de MD, estamos ante un MD galego formado a partir da forma imperativa do verbo *valer*. Por conseguinte, defendemos o seu uso no noso idioma. Pero no que respecta á súa extensión en detrimento doutras formas propias, encontrámonos ante un caso de interferencia lingüística, polo que nos posicionamos en que na actualidade se está a facer un abuso desta partícula. Sendo xustificable este MD dentro do noso sistema, non o é a ampla extensión que adquiriu, de maneira que está a desbancar outras fórmulas que concorren con el. *Está ben, ben, xa...* son MMDD cos que comparte todos ou parte dos seus valores como partículas pragmáticas, pero estas estanse vendo en retroceso —especialmente *está ben*— polo emprego case exclusivo do MD *vale*, o que empobrece o idioma. A expansión desta partícula xustifícase como un castelanismo sociolingüístico a partir do anglicismo OK, polo que, admitindo o carácter galego de *vale* debería recomendarse un uso máis ponderado desta ferramenta xunto doutros elementos sinónimos de maneira a non reducir a diversidade construtiva do noso idioma.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Beach, Wayne (1993): "Transitional regularities for 'casual' Okay usages", *Journal of Pragmatics* 19, 325-352.
- Bellés Fortuño, Begoña (2006): *A contrastive study between Spanish and North-American lectures*. Universitat Jaume I. Tese de doutoramento inédita.
- Briz, Antonio (2002): "La estrategia atenuadora en la conversación cotidiana española", en Diana Bravo (ed.), *Primer coloquio del programa EDICE*. Estocolmo: Universidad de Estocolmo, 17-46.
- Cestero Mancera, Ana María / Francisco Moreno Fernández (2008): "Usos y funciones de *vale* y *¡venga!* en el habla de Madrid", *Boletín de lingüística* XX/29, 65-84.
- Condon, Sherri L. (1986): "The discourse functions of *ok*", *Semiotica* 60, 73-102.
- Condon, Sherri L. (2001): "Discourse *ok* Revisited: Default Processes in Verbal Interaction", *Journal of Pragmatics* 33, 491-51.
- Condon, Sherri L. / Claude G. Cech (2003): "Ok, next one: Discourse Markers demonstrate understanding of common ground", *8th Annual Convention of the International Pragmatics Association* (<http://people.bu.edu/bfraser/Other%20Specific%20DMs%20or%20DPs%20Papers/Condon%20-%20Ok%20as%20a%20Marker%20of%20Common%20Ground.doc>).
- Cortés Rodríguez, Luís (2000): "Conectores, marcadores y organizadores como elementos del discurso", en José Jesús de Bustos Tovar (coord.), *Lengua, discurso, texto. I Simposio Internacional de análisis del discurso*. Madrid: Visor, 539-550.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (2003): "Na procura de mellorarmos o uso do galego: os marcadores discursivos", *A Nosa Terra* (6-12/11/2003), 16.
- Fuentes Rodríguez, Catalina (1987): *Enlaces extraoracionales*. Sevilla: Alfar.
- Fuentes Rodríguez, Catalina (2009): *Diccionario de conectores y operadores del español*. Madrid: Arco Libros.
- Real Academia Galega (1997): *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Halliday, M. A. K. / R. Hassan (1976): *Cohesion in English*. London: Longman.
- Lázaro Carreter, Fernando (1997): *El dardo en la palabra*. Barcelona: Círculo de Lectores.
- Martín Zorraquino, María Antonia (1994): "Gramática del discurso. Los llamados marcadores del discurso", en *Actas del Congreso de la Lengua Española*. Madrid: Instituto Cervantes, 709-720.

Martín Zorraquino, María Antonia / José Portolés Lázaro (1999): "Los marcadores del discurso", en Ignacio Bosque / Violeta Demonte (dirs.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. III. Madrid: Espasa Calpe, 4051-4213.

Portolés Lázaro, José (1993): "La distinción entre conectores y otros marcadores del discurso en español", *Verba* 20, 141-170.

Soanes, Catherine / Angus Stevenson (eds.) (2003): *Oxford Dictionary of English*. Oxford: Oxford University Press.

Vázquez Veiga, Nancy (2003): *Marcadores discursivos de recepción*. Lugo: Universidade de Santiago de Compostela.

Valle, Edenio (1986): *Psico-sociologia e Educação da Juventude*. São Paulo: Instituto da Família.

Referencias dos exemplos galegos

Alonso, Eduardo (2006): *Teatro imprevisto*. Lugo: Tris Tram.

Alonso, Francisco (1992): *Trailer*. Vigo: Xerais.

Araguas, Vicente (2001): *A canción do verán*. Vigo: Ir Indo.

Blanco, Carlos (2002): *A Nosa Terra* [02/09/2002].

Borrazás, Xurxo (1991): *Cabeza de chorlito*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.

Cabana, Dario Xohán (1994): *O cervo na torre*. Vigo: Xerais.

Castaño, Yolanda (2005): *Galicia Hoxe* [18/02/2005]

Cid Cabido, Xosé /Andrés A. Vila (1993): *Copenhague*. Vigo: Xerais.

Costas, Leticia (2000): *Unha estrela no vento*. Vigo: Xerais.

Feijoo Barreiro, Pedro (2005): *¡Viva o fu remol!* Vigo: Xerais.

Ferreiro, Celso Emilio (1972): *A fronteira infinda*. Vigo: Castrelos.

G. Reigosa, Carlos (2001): *Narcos*. Vigo: Xerais.

García Romero, Celestino (1929). *Inferno e Gloria*.

Giráldez, José Miguel (2000): *O Correo Galego* [11/03/00]

Heinze, Úrsula (1985): *Arredor da muller en 18 mundos*. Vigo: Xerais.

Iglesias, Bieito (1999): *O mellor francés de Barcelona*. Vigo: Galaxia.

Jauguerizar, Santiago (2005): *Cabaret Voltaire*. Vigo: Galaxia

Jaureguizar, Santiago (1995): *Todo a cen*. Santiago de Compostela: Soutelo Blanco.

Jaureguizar, Santiago (2001): *As horas sucias*. Vigo: Xerais.

López Valledor, Fanny (1999): *Literatura de tradición oral nos Coutos (Ibias)*. A Caridá: Xeira.

Lourenzo González, Manoel (1995): *Arqueofaxia*. Vigo: Xerais.

Martínez Oca, Xosé Manuel (1995): *Náufragos en terra*. Vigo: Xerais.

Moure, Teresa (2006): *Herba moura*. Vigo: Xerais.

Novo, Isidro (1997): *Carne de can*. Santiago: Positivas.

Pazó, Cándido (2006): *Binomio de Newton*. A Coruña: Baía.

Pena, Xosé Ramón (1991): *Paixóns privadas*. Vigo: Xerais.

Prieto Roca, José Luis (2005): *Fobias*. Ferrol: Embora.

Queizán, María Xosé (2000): *Ten o seu punto a fresca rosa*. Vigo: Xerais.

Quiroga, Xabier (2002): *Atuado na braña*. Vigo: Xerais.

Teatro do Noroeste (1997): *Teatro do Noroeste*, 1-2.

Rivas, Manuel (1993): *Os comedores de patacas*. Vigo: Xerais.

Riveiro Loureiro (1985): *Nun cuarto para agardar*. Sada-A Coruña: Castro.

Ruibal, Rubén (2006): *Limpeza de sangue*. Vigo: Xerais.

Sampedro, Francisco (2006): *A violencia excedente*. Santiago de Compostela: Laiovento.

Sánchez Rodríguez, Helena (1993): *A fala da parroquia de Seteventos*. USC. Memoria de licenciatura inédita.

Taboada Chevite, Xesús (1972): *Etnografía galega, cultura espiritual*. Vigo: Galaxia.

Toro, Suso de (1993): *Tic Tac*. Vigo: Xerais.

Toro, Suso de (1996): *Galicia Internacional*.